

New Yorker Missale. Eine kroato-glagolitische Handschrift des frühen 15. Jahrhundert. Kritische Edition von Eve-Marie Schmidt-Deeg. – München : Verlag Otto Sagner, 1994. – 657 str.

Kritičko izdavanje srednjovjekovne liturgijske građe uvijek predstavlja značajan znanstveni doprinos jer time neki izvor postaje pristupačan širem krugu znanstvenika koji nisu u mogućnosti posjetiti knjižnicu ili arhiv u kojem se izvor čuva. Osim toga, tiskani izvor izlazi iz anonimnosti, postaje poznat širem krugu čitatelja i ljubitelja prošlosti. Također, tako objavljen izvor jest i jasan pokazatelj tradicije, kulture i civilizacijskih vrijednosti nekog naroda.

Od postojećih cjelovitih 17 hrvatskih glagoljskih rukopisa misala »po zakonu Rimskoga dvora« iz 14. i 15. stoljeća kritički je obrađen i publiciran jedino Hrvojev misal. Zato je od izuzetne znanstvene i općekulturne važnosti kritičko izdanje Newyorškog misala (dalje NYM).

Godine 1948. Josip Vajs u monografiji *Najstariji hrvatskoglagoljski misal, s bibliografskim opisima svih hrvatskoglagoljskih misala*¹ dao je pregled njemu poznatih hrvatskoglagoljskih misala, u kojem ne spomije misale Berlinski, Kopenhagenski, a također ni Newyorški, jer su otkriveni nakon objavljivanja Vajsove knjige.

Prvi pouzdani podaci o NYM poslije njegova postanka u 15. stoljeću potječu iz kraja 18. stoljeća, kada je on bio u vlasništvu Frederika Northa, vojvode od Guildforda. Poslije njegove smrti, 1830. godine rukopis NYM otkupio je Sir Thomas Phillipps. Kao što navodi Henrik Birnbaum², sam Phillipps taj je rukopis smatrao jednom od glavnih vrijednosti svoje zbirke. Godine 1966. poznata aukcijska kuća Sotheby u Londonu najavila je prodaju rukopisa pod nazivom *Messale Glagolithicum* navodeći ukratko da on potječe iz zapadne Hrvatske, a vremenski ga određuje u razdoblje između 1400. i 1410. godine. Rukopis NYM otkupila je Pierpont Morgan Library u New Yorku, gdje se rukopis i sada čuva pod signaturom M931. Po New Yorku je rukopis i dobio ime i pod tim imenom danas je poznat u znanosti.

¹ Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 38, Zagreb 1948.

² H. Birnbaum, Introduction, u knj. *The New York Missal: an Early 15th Century Croato-Glagolitic Manuscript. Part One: Facsimile Text with an Introduction by Henrik Birnbaum. Edited by Henrik Birnbaum and Peter Rehder in collaboration with expert scholars. Munich: Sagner, Zagreb: Liber, 1977, str. 7.*

Prema navodu samog H. Birnbauma u već spomenutoj knjizi, njega je na rukopis u knjižnici Pierpont Morgan upozorio Josip Hamm, u ranim sedamdesetim godinama.

Misal je napisan na pergameni, gotovo je cjelovit. Unutar teksta dvije su praznine, svaka na po jednoj foliji, a na kraju rukopisa nedostaje nekoliko listova. Rukopis je gotovo bez iluminacija. Sadrži samo četiri minijature evanđelista. NYM po svojoj strukturi u cijelosti odgovara liturgijskoj kompoziciji Rimskog potpunog misala franjevačke redakcije – *Missale plenum consuetudinem Romanae curiae*, i uključuje sljedeće dijelove: I. *Proprium de Tempore*, II. *Ordo missae*, III. *Kalendar*, IV. *Proprium Sanctorum*, V. *Commune Sanctorum*, VI. *Missae Votive*, VII. *Rituale*. Istraživanje paleografije i fonetike, koje je proveo Andrew Corin, pokazalo je jednu od jedinstvenih crta tog rukopisa, naime da je u njegovu pisanju sudjelovalo jedanaest pisara.³ U rukopisu misala ne postoje podaci o njegovu podrijetlu i vremenu postanka. Prema mišljenju A. Corina, paleografske, ortografske i jezične crte NYM ukazuju na to da je druga četvrtina 15. stoljeća vrijeme postanka NYM, i da je on bio sastavljen negdje u sjeverozapadnoj Hrvatskoj.

Henrik Birnbaum i Peter Rehder isplanirali su početkom sedamdesetih godina kritičko izdanje NYM, koje bi se trebalo sastojati od tri sveska. Prvi svezak uključio bi faksimilno izdanje rukopisa i uvodnu studiju H. Birnbauma; drugi svezak sadržavao bi latiničku transliteraciju, s filološkim komentarom teksta; treći svezak (koji do sada još nije izašao) trebao bi uključiti članke o kodikološkom i kulturnom značenju, paleografskim i lingvističkim karakteristikama NYM, a također i glosarij.

H. Birnbaum i P. Rehder priredili su najprije faksimilno izdanje NYM i objavili ga 1977. godine⁴, u okviru serije *Sagners slavistische Sammlung*, Band 3. U njemu je H. Birnbaum napisao uvodnu kritičku studiju o NYM. Rad na transliteraciji i kritičkom komentaru teksta preuzela je Eve-Marie Schmidt-Deeg, njemačka slavistkinja. Zbog opsežnosti misala i složenosti posla kao i činjenice da je cjelokupnu analizu izvršila sama E.-M. Schmidt-Deeg rad se odužio na 17 godina. Kritičko izdanje NYM tiskano je 1994. godine u Münchenu u okviru serije *Sagners slavistische Sammlung*, Band 22, a kao urednici potpisani su H. Birnbaum i P. Rehder.

Kritičko izdanje započinje Predgovorom (str. V–VI) H. Birnbauma i P. Rehdera na njemačkom i engleskom jeziku. U njemu urednici spominju da

³ A. R. Corin, *The New York Missal. A Paleographic and Phonetic Analysis*. UCLA Slavic Studies, Vol. 21, Slavica Publishers, Columbus, Ohio, 1991.

⁴ *The New York Missal: an Early 15th Century Croato-Glagolitic Manuscript*. Part One: Facsimile Text with an Introduction by Henrik Birnbaum. Edited by Henrik Birnbaum and Peter Rehder in collaboration with expert scholars. Munich: Sagner, Zagreb: Liber, 1977.

su mnogi paleografski, lingvistički i posebno liturgijski problemi koji su nastajali u radu na tom kritičkom izdanju bili razriješeni zahvaljujući pomoći i suradnji iskusnih stručnjaka Staroslavenskog zavoda u Zagrebu, te da su im bogata knjižnica toga zavoda i hrvatskokrkvenoslavenska građa bili uvijek na raspolaganju. Velika pomoć bila je i od prof. dr. Andrewa Corina, koji je određene fragmente teksta pročitao i unio svoje ispravke, te provjerio problematična mjesta teksta prema originalu u New Yorku.

Prvi dio uvodne kritičke studije (IX–XXIX) autorica je nasloвила *Zur historisch-kritischen Ausgabe des New Yorker Missale* (str. IX–XVI). Na početku napominje da je tekst NYM objavljen u toj knjizi istovjetan rasporedu teksta u originalu, pa se tako na svakoj stranici transliteracije nalaze po dva stupca te svaki od njih ima po 30 redaka (rijetko 29 ili 31). Kratice u tekstu ostaju nerazriješene; riječ koja se nastavlja u sljedećem redu povezana je znakom -. Kritički znanstveni aparat nalazi se na svakoj stranici ispod teksta. Autorica je u njemu sjedinila kritičke (tj. komparativne) i parakritičke bilješke (t.j. bilješke tumačenja). Kao rukopisi za komparaciju bili su korišteni Vatikanski misal Borgiano 4 iz početka 14. stoljeća, Berlinski misal iz 1402. godine i Hrvojev misal iz početka 15. stoljeća (dalje Vat₄, BM i HM). Odlučujući kriteriji za izbor tih rukopisa bila je njihova starina, te jezik i sadržaj. Vat₄ ima izvrstan crkvenoslavenski jezik. Jezik HM, naprotiv, sadrži jake inovativne crte. BM, pak, pokazuje značajnu sadržajno-jezičnu podudarnost s NYM. Odstupanja u sadržaju teksta između tri spomenuta rukopisa i NYM autorica je označila ili u osnovnom tekstu (u okruglim zagradama s uskliknikom) ili u kritičkom aparatu.

Radi objašnjenja pojedinih dijelova teksta i pronalaženja njihovih izvornih varijanata korišten je latinski predložak Biblije i *Missale Romanum Mediolani 1474*⁵. U istim slučajevima korištena je i *Septuaginta*⁶ za grčke citate iz Starog zavjeta, a za one iz Novog zavjeta *Novum Testamentum Graece et Latine*⁷.

Ispod znanstvenog aparata, odijeljene crtom, nalaze se dopune i ispravci drugog, kasnijeg pisara, kao i primjedbe komentatora (vidi npr. str. 64). Usporedno s tekstom naznačene su i mise i ritualni tekstovi prema uobičajenoj latinskoj terminologiji. Sva ona mjesta, kao što su naslovi misa i njihovih dijelova (rubrike) te inicijali, koja su u rukopisu istaknuta crvenom bojom, u izdanju su naznačena zadebljanjima. Sve liturgijske upute naznačene su kurzivnim slovima (npr. str. 1).

⁵ Ed. by R. Lippe. LLD Vol. 1. Text. London 1899 (Henry Bradshaw Society).

⁶ *Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes editit Alfred Rahlfs*. Vol. I. Leges et historiae. Vol. II. Libri poetici et prophetici. Editio nona. Stuttgart 1935.

⁷ *Utrumque textum cum apparatu critico imprimendum curavit Eberhard Nestle, novis curis elaboravit Erwin Nestle*. Stuttgart 1930.

U skladu s načelom strogo znanstvene transliteracije teksta E.-M. Schmidt-Deeg težila je tomu da preda korisniku nepromijenjen tekst, oslobođen interpretacija, koji dopušta objektivan odnos prema materijalu. Stoga i ispravci slijede – uz rijetke izuzetke – u znanstvenom aparatu, a ne u tekstu.

Nadalje autorica iznosi načela kojima se služila pri transliteraciji teksta, od kojih je najvažnije da svakom glagoljskom grafemu u tekstu odgovara jedan latinski. Budući da latinički sustav pismena ne poznaje grafeme kao što su đerv (𐌆𐌿), šta (𐌽), jat (𐌶), ju (𐌸), ta slova bila su, u skladu s fonetskim kriterijem i u novijoj praksi prihvaćenim načinom (primjenjuje se u izdanjima Staroslavenskoga instituta u Zagrebu), transliterirana na sljedeći način: 𐌆 sa ě, 𐌶 sa ē, 𐌽 sa ê, 𐌸 sa ju. Za razliku od sustava transliteracije, koji je bio primijenjen u izdanju HM, gdje je 𐌶 transliteriran u skladu s izgovorom kao ě ili ê, autorica se pridržava načela jedno glagoljsko za jedno latiničko slovo, te se koristi samo znakom ě. Po istom načelu slovo 𐌽 transliterira se znakom ê, a ne kao u HM na dva načina – é ili šć. Već je naprijed spomenuto da autorica nije razriješila kontraksije i suspenzije, već ih je u izdanju označila titlom, koje postavlja iznad prvog neupisanog slova (vidi npr. milosti, 4b6). Popis svih kratica i njihovo razrješenje nalazi se u kazalu kratica (*Abbreviaturen Index*, str. 587–654). Glagoljsko slovo za reducirani samoglasnik koje se u rukopisu pojavljuje kao štapić (¹), u izdanju je označeno okomitom crticom ¹. Reducirani samoglasnik koji se u rukopisu vrlo često pojavljuje u obliku apostrofa, u izdanju se prenosi također apostrofom – ′. Štapić i apostrof označeni su u izdanju onako kako su upotrijebljeni u originalu, iako ponekad dolaze tamo gdje im izvorno nije mjesto (npr. dast¹, 2a21).

Budući da je rukopis djelo više pisara te da postoji niz dodatnih mladih intervencija u tekst, autorica je takve pojave naznačila u kritičkom aparatu oznakama *al. m. add.* (*altera manu additum*), kako bi transliterirani tekst odražavao originalnu verziju prvotnoga pisca (vidi dni na str. 109).

U slučajevima velikih propusta u tekstu autorica je stavila znak [^] (npr. 12a22). Tekst koji nedostaje u rukopisu preuzet je iz Berlinskoga misala, sintaktički i leksički najbližeg NYM, te označen sa < > u kritičkom aparatu (npr. 32c9). U slučaju odsutnosti odgovarajućeg dijela teksta autorica konzultira tekst misala Vat₄ ili HM.

Izdanje NYM obogaćeno je ovim dragocjenim kazalima (*Indices*, str. XVII–XVIII): 1. Kratice citiranih tekstova: hrvatskoglagojskih misala, misala na latinskom jeziku i Vulgate; 2. Oznake kritičke obrade unutar teksta, kao na primjer zagrade različitih vrsta s različitim značenjima; 3. Kratice u znanstveno-kritičkom aparatu, kao na primjer *om.* za *omittit* ili *in marg.* za *in margine*; 4. *termini technici liturgici*, gdje autorica iznosi latinske ekvivalente za

hrvatske crkvenoslavenske liturgijske pojmove korištene kao rubrike u tekstu misala, na primjer: *beraš'*, *veraš'*, *stih'* koji zamjenjuju latinski pojam *Versus*; *Po braš'n'ci* umjesto latinskog *Postcommunio* itd. Također treba spomenuti da glavnome tekstu prethodi Kazalo biblijskih citata (*Verzeichnis der Schriftstellen*, str. XIX–XXIX). To kazalo predstavlja zasebnu cjelinu i osobito je korisno. Naime, korisnik izdanja dobiva upute, ne samo o tome gdje u Bibliji može pronaći citat koji odgovara određenom tekstu iz NYM (ti podatci, kao što je spomenuto, iznose se u izdanju usporedno uz tekst NYM, na marginama), već i upute suprotnog karaktera. Naime, ako korisnika zanima kako su u NYM predstavljene neke određene knjige, poglavlja ili stihovi Biblije, prema tom kazalu on dobiva točan podatak o svim mjestima u NYM gdje se oni (t. j. knjige, poglavlja ili stihovi) nalaze. U tom kazalu, pored naslova svake biblijske knjige, daje se u zagradama kratica, koja je za nju korištena na marginama osnovnog teksta izdanja, kao na primjer *Isaias* (Is), *Epistola ad Romanos* (Rom).

Nakon transliteriranoga teksta autorica prilaže popis svih kratice koje se pojavljuju u rukopisu NYM i njihova razrješenja (*Abbreuiaturen*, str. 587–654). Taj vrlo važan dio kritičkog izdanja uključuje kratice dvije vrste: u prvom su dijelu (*Abbreuiaturen I*, str. 587–651) kratice unutar okvira jedne riječi (npr. aji = anjeli, bu = bogu, učenci = učenici), a u drugom su dijelu (*Abbreuiaturen II*, str. 652–654) kratice koje obuhvaćaju dvije riječi (npr. bt = blagoslovi te, vvk = v' vêki, nnbsi = na nebesi). I u prvom i u drugom dijelu kratice su poredane prema azbučnom redu.

Na kraju autorica je priložila opsežan popis izvora, te popise primarne i sekundarne literature (*Bibliographie*, str. 655–657) koji upotpunjuju to djelo.

Putovanja koja je E.-M. Schmidt-Deeg poduzela u Zagreb, kako bi se provela usporedba s građom Staroslavenskoga zavoda, i u New York, kako bi se dobio uvid u original rukopisa NYM, dodatno osiguravaju točnost i pouzdanost toga izdanja.

Kako zbog uzorne prezentacije rukopisa Newyorškog misala, tako i zbog iznimno vrijedna znanstvenog aparata i pregledne uvodne studije, to izdanje predstavlja vrlo vrijedan doprinos znanosti i omogućava i raznovrsna istraživanja – na područjima glagoljske liturgije, povijesti prijevoda Biblije, slavistike i povijesnih znanosti.

Sofija Ladić